

BİBLİYOGRAFYA :

BA, TD, nr. 367; TK, TD, nr. 63, vr. 5^a-6^b; Tur-sun Bey, *Târih-i Ebû'l-Feth* (nşr. Mertol Tulum), İstanbul 1977, s. 178; Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, VI, 106-107; Th. Ippen, "Durch Zadrima nach Alessio", *Zur Kunde der Balkanhalbinsel* (ed. Carl Patsch), Vienna - Leipzig 1904, s. 55-61; A. Buda v.dğr., *Historia e Popullit Shqiptar*, Prishtinë 1979, I, 249-307; Selami Pulaha, *Luf-ta Shqiptaro-Turke në Shekullin XV-Burime Osmane*, Tiranë 1968, s. 47-48, 57, 71-73, 93-95, 105-109, 111-124, 163-173, 206-243, 263-268, 285-289, 316-323; M. Kiel, *Ottoman Architecture in Albania, 1395-1912*, İstanbul 1990, s. 191-198; a.mlf., "Lesh", *EP²* (İng.), V, 724-725; Hysni Myzyri, *Historia e Popullit Shqiptar*, Tiranë 1994, s. 50-69; P. Thëngjilli, *Historia e Popullit Shqiptar*, Tiranë 2000, s. 144-202; Franjo Rački, "Izveštaj barskoga nad-biskupa Marina Bizzia o svojem putovanju godine 1610", *Starine*, XX, Zagreb 1888, s. 184-199; Hasan Kaleši, "Prizrenac Kukli Beg i njegove zadužbine", *POF*, VIII-IX (1960), s. 143-168; Frano Prendi, "Lieu de sépulture de Skënder-beg", *St.A* (1966), s. 159-167; W. Shtylla, "Ban-jat e mesjetës së vonë në Shqipëri", *Monumen-tet*, sy. 7-8, Tirana 1974, s. 128-134; Kâmûsü'l-a'lâm, V, 3991-3992; F. La, "Lezha (Lisi)", *Fjal-or Enciklopedik Shqiptar*, Tiranë 1985, s. 609-611; K. Bo., "Lidhja e Lezhës", a.e., s. 620; P. Baku v.dğr., "Lezha", *Fjalor Enciklopedik*, Ti-ranë 2002, s. 417.

MACHIEL KIEL

LEŞKER

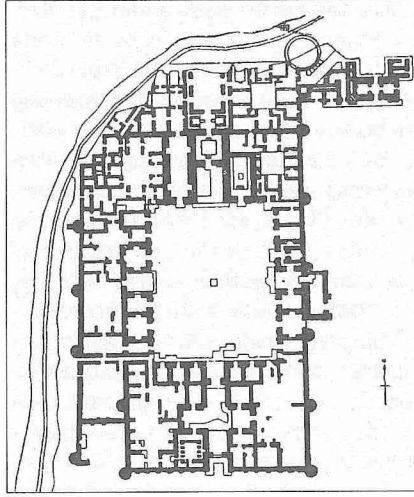
(bk. ORDU).

LEŞKER-I BÂZÂR

(لشکر بازار)

Afganistan'ın Sicistan bölgesinde harabeleri bulunan tarihî şehir.

Afganistan'ın güneybatısında Hilmen-d nehri kıyısında Büst şehri (bugün Kal'a-yi Bist, Leşkerghâh) yakınlarında, Sebük Tegin (977-997) tarafından kurulduğu tahmin edilmektedir. Rakip Türk gulâm grupla-rının hâkim olduğu Büst şehrinin alan ve hâkimiyet alanını Tohâristan ve Zemin-dâver'e kadar genişleten Sebük Tegin, bölgenin güvenliği açısından stratejik öneme sahip olduğu için burayı tercih et-mişti. Burada Sâmânîler'e bağlı Türk gu-lâmları tarafından inşa edilen bazı yapı-lar bulunmaktaydı. V (XI) ve VI. (XII.) yüz-yıllarda gelişmiş olduğu anlaşılan şehir, özellikle askerî amaçlarla kurulmuş bir yerleşim birimi olup genellikle devlet dai-releri, saraylar ve kışalardan ibaretti. Şe-hir burada inşa edilen ve kalıntıları gün-ümüze kadar gelen saraylarıyla meşhur-

Leşker-i Bâzâr Sarayı'nın planı

dur. Leşker-i Bâzâr kuruluş amacı, saray-ları ve mimari özellikleriyle birçok açıdan Abbâsîler tarafından kurulan Sâmerrâ şehrini hatırlatmaktadır. Büst Kalesi'nin kuzeyinde bir askerî garnizon olarak gelişen Leşker-i Bâzâr'a bazı Ortaçağ Arap kaynaklarında Farsça leşkerin karşılığı ol-mak üzere el-Asker denildiği görülmekte-dir (Makdisî, s. 304-305). Beyhakî de Gaz-neli Sultan I. Mesud'un Büst şehrinde daha önce askerî kamp ve eğitim amaç-lı olarak (leşkerghâh) kullanılan yerde bir-çok yeni yapı inşa ettiğini ve bir kısmının halen ayakta olduğunu belirtirken buraya atıf yapmış olmalıdır (*Târîh*, s. 149).

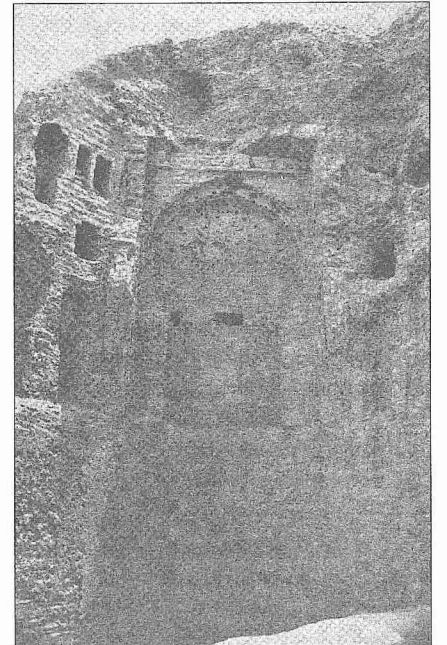
Leşker-i Bâzâr'ın iki defa ciddi tahribata uğradığı anlaşılmaktadır. Bunlardan ilki, yayılmacı politikasıyla bilinen Gurlu Hükümdarı Alâeddin Cihansûz dönemine rastlamaktadır. Gazneliler üzerine yürü-yen Cihansûz, 545 (1150) yılında Gazne ve Büst şehirlerinin yanı sıra Leşker-i Bâzâr'ı da yakıp yıktı. Bölgede Gazneliler'i etkisiz hale getirip hâkimiyeti ele geçiren Gurlu-lar bir süre sonra buradaki saray ve yapı-ları tamir ettiler. Leşker-i Bâzâr ikinci ve son derecede ağır tahribata Hârizmşah-lar'ın topraklarına saldıran Moğollar'ın Güney Afganistan'ı istilâsı sırasında uğ-radı (618/1221).

Şehirde yapılan araştırmalar ve arkeo-lojik kazılarda Hilmen-d nehri kıyısında biri kuzeyde, biri güneyde ve bir diğeri ikisi-nin ortasında olmak üzere üç sarayın bu-lunduğu tesbit edilmiştir. Ortadaki iki katlı dikdörtgen biçimindeki saray en es-

kisi olup Sâmânîler döneminde inşa edil-diği tahmin edilmektedir. Bu sarayların en görkemlisi olarak dikkat çeken güney sarayı ise Sultan Mahmûd-ı Gaznevî dö-neminde (998-1030) tarihlenmektedir. Sa-ray, geniş bir avlu çevresinde uzunlama-sına tasarlanmış simetrik bir şemaya sa-hiptir. Dört eyvan şemasına bağlı avlunun kuzeyinde girişinde mescidin de bulun-duğu taht salonu vardır. Duvarların alt kısmında Sultan Mahmud'un hassa ordu-sunu canlandıran ve belge niteliği taşıyan tasvirler sanat tarihi açısından ayrı bir önem taşımaktadır. Duvarlarında çeşitli yazıların ve âyetlerin yer aldığı sarayda tesbit edilen bir kitâbede son rakamı okunamayan tarihin 550'li yıllarda (1155-1164 arası) sarayın tamirine dair olduğu tahmin edilmektedir. Sarayın yanbaşı-n-da uzanan, çeşitli dükkânların yer aldığı anlaşılabilir pazar caddesinde o döneme ait paralar ve çanak çömlek bulunmuştur. Kuzeydeki saray, güneydeki büyük saray-ın planını ana hatlarıyla küçük ölçüde tekrarlar. Bunların doğusunda bahçeler, av parkı, avlular ve ikinci derecede bina-lar geniş bir alanı kaplamaktadır.

Leşker-i Bâzâr kazıları sırasında büyük sarayın güneyinde ortaya çıkarılan uluca-mi Türk-İslâm cami mimarisi tarihinde önemli bir yere sahiptir. Mahmûd-ı Gaz-

Leşker-i Bâzâr Sarayı'nın kalıntılarından bir görünüşü

nevi veya en geç I. Mesud döneminde yapılmış olduğu kabul edilen cami, geniş saray manzumesinin dış sur duvarına bitişik olarak meydana açılan durumu ile aslında bir ordugâh camisi niteliğindedir. Mihrap önünde kare planlı mekânın üstünün kubbe ile örtülmüş olmasıyla dikkat çeken cami, bu açıdan Anadolu Türk mimarisinde takip edilebilecek bir gelişme çizgisinin başlangıcını teşkil etmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Makdisî, *Ahşenü't-tekâsîm*, s. 304-305; Muhammed b. Hüseyin el-Beyhakî, *Târîh* (nşr. Ali Ekber Feyyâz), [baskı yeri yok] 1991 (İntişârât-ı Hâce), s. 149; Oktay Aslanapa, *Türk Sanatı*, İstanbul 1972, I, 39-45; C. E. Bosworth, *The Ghaznavids, Their Empire in Afghanistan and Eastern Iran: 994-1040*, Beirut 1973, s. 104, 119, 134, 139, 140; a.m.f., *The Later Ghaznavids: Splendour and Decay: 1040-1186*, Edinburgh 1977, s. 118, 150; a.m.f., "Lashkar-i Bâzâr", *EP* (İng.), V, 690-692; D. Schlumberger – J. Sourdel-Thomine, *Lashkari Bazar: Une résidence royale ghaznevide et ghoride*, Paris 1978; Sheila Blair – Jonathan Bloom, "Early Empires of the East", *Islam: Art and Architecture* (ed. M. Hattstein – P. Delius), Cologne 2000, s. 334-335; R. Hillenbrand, "The Architecture of the Ghaznavids and Ghurids", *Studies in Honour of Clifford Edmund Bosworth* (ed. C. Hillenbrand), Leiden 2000, II, 134, 147-151, 190; D. Schlumberger, "Le palais ghaznevide de Lashkari Bazar", *Syria*, XXIX, Paris 1952, s. 251-270; Ara Altun, "Gazneliler (Mimari)", *DİA*, XIII, 484-485.

CASİM AVCI

LEŞKER-i BÂZÂR ULUCAMİİ

Güney Afganistan'da
Leşker-i Bâzâr'da
XI. yüzyıla ait Gazneli camii
(bk. GAZNELİLER).

LETÂİF-i HAMSE

(لطائف خمسة)

Nakşibendî-Müceddidiyye
ve Hâlidîyye tarikatlarında
seyrû sülûk usulü.

Müceddidiyye öncesi Nakşibendî kaynaklarında önemli bir yeri olmayan letâif-i hamse konusu, Müceddidiyye'nin kurucusu İmâm-ı Rabbânî tarafından tarikatın seyrû sülûk metodu olarak temellendirilmiştir. Ona göre insanda beşi halk, beşi de emir âlemine ait on latife (letâif-i aşere) vardır (Gümüşhânevî, I, 208). Halk âlemine ait latifeler anâsır-ı erbaa ile (hava, su, toprak, ateş) nefistir. Emir âlemine ait latifeleri de kalp, ruh, sır, hafî, ahfâ

şeklinde sıralayan İmâm-ı Rabbânî, Nakşibendiyye tarikatında seyrû sülûkün kalp latifesinden başlayarak emir âlemine ait bu beş latife ile (letâif-i hamse) sürdürülmesi usulünü ortaya koymuştur. Halifelerinden Mir Muhammed Nu'mân'a göre bu beş latifeden her biri için insan vücudunda bir yer takdir edilmiş ve bu yerlerde yoğunlaşarak zikir yapma usulü Müceddidiyye'de seyrû sülûkün önemli bir unsuru haline gelmiştir (Tosun, s. 308). Kalp latifesinin yeri sol memenin iki parmak altında süveydâ denilen bir noktadır. Ruhun yeri sağ memenin iki parmak üstünde, hafînin yeri sağ memenin iki parmak altında, ahfânın yeri de göğsün ortasıdır. Halk âlemine ait nefsin yeri alın tam ortasıdır (Gümüşhânevî, I, 63).

Letâif-i hamse en dışta kalp, en içte ahfâ olmak üzere tasavvur edilir. Kalp latifesinin bedenle yani maddî âlemlerle, ahfâ latifesinin Cenâb-ı Hak'la irtibatı bulunduğu, kalbin bir yönünün maddî âleme, bir yanının ulvî âleme dönük olduğunu düşünen bazı Nakşibendî şeyhlerine göre bu beş latife arasında zâhir-bâtın ilişkisi vardır. Dıştaki içtekinin zâhiri, içteki dıştakinin bâtını ve hakikatidir. Bu görüşte olanlara göre her latife diğerinden farklıdır, yani latifeler arasında farklılık özdedir. Öte yandan letâif-i hamsenin aynı latifenin mertebelere göre değişen isimleri olduğu, bazı mertebelerde ona kalp, beşerî kayıtlardan kurtulup saf olduğunda ruh, saflık artınca sır, daha da olgunlaşınca hafî dendiğini, letâifte öz itibarıyla farklılık bulunmadığını söyleyenler de vardır. Çoğunluğun görüşü de budur.

Nakşibendiyye tarikatında sâlik seyrû sülûke kalp latifesinden başlar. Kalp, arş ve levh-i mahfûzun insan bedenindeki mukabili olarak kabul edilir. Kalp latifesi zikrinde sâlike teveccüh, istiğfar ve salâtü selâmdan sonra 3000 defa ism-i celâli (Allah) zikretmesi telkin edilir. Sâlik, kalbinde bu latifenin nuru olan sarı nur tecelli edinceye kadar ism-i celâli zikretmeye devam eder. Kalbi kendiliğinden zikreder hale gelince sâlike ruh latifesinin zikri telkin edilir. Zikrin tesiriyle kalbin bu ilâhî tecelliye mazhar olmasına "veled-i kalb" veya "vilâdet-i sâni" adı verilir.

Sâlik, ruh latifesinin kendisine tarif edilen yerine teveccüh ederek kalp latifesine ait ism-i celâli 3000 defa zikrettikten sonra ruh latifesi için de 500 defa zikre-

der. Bu latifenin kırmızı renkteki nuru sâlikin ruhunu kaplayınca sâlik ruhunu zikirden alıkoymaz hale gelir. Bu mertebede mürşid sâlike sır latifesinin zikrini telkin eder.

Kalp ve ruh latifesinin zikirlerini yapan sâlik, müşahede makamı olan sır latifesinin mahalline teveccüh ederek bu latifenin beyaz olan nuru zuhur edinceye kadar yine 500 defa ism-i celâli zikreder. Daha sonra teveccühü rubûbiyyet tecellilerinin mahalli olan hafî latifesine intikal ettirilen sâlik, önceki latifelerin zikriyle birlikte 500 defa ism-i celâli hafî zikri için ifa eder. Bu latifenin siyah nuru sâlikte zuhur edince ahfâ latifesinin zikri kendisine telkin edilir. Cenâb-ı Hak'ın bütün isim ve sıfatlarının tecelli ettiği ahfâ mertebesinde sâlik önceki bütün latifeler için zikrettikten sonra ahfâ mahalline teveccüh ederek ism-i celâli 500 defa da bu latife için ahfânın yeşil nuru zuhur ve diğer bütün latifeler kendiliğinden zikreder hale gelinceye kadar zikre devam eder.

Kalp latifesinin zikrini tamamlayan sâlikin Hz. Âdem'in kademi üzere olduğu, ruh latifesinde Hz. Nûh ve İbrâhim'in, sır latifesinde Hz. Mûsâ'nın, hafî latifesinde Hz. İsmâ'nın, latifelerin en latifi olan ahfâda ise Hz. Peygamber'in kademi üzere bulunduğu, yani onların velâyet makamına ulaştığı kabul edilir. Emir âleminin ruhanî latifelerinin zikri olan letâif-i hamseyi tamamlayan sâlike daha sonra letâif-i nefis, letâif-i kül ve nefy ü isbat zikirleri öğretilir.

Halvetiyye gibi nefsin mertebelerini sülûke esas olarak alan tarikatlarda ise seyrû sülûk, "atvâr-ı seb'a" adı verilen nefsin yedi mertebesi (emmâre, levvâme, mülhime, mutmainne, râziye, marziye, kâmile) için belirlenen yedi ism-i ilâhî (kelime-i tevhid, Allah, hû, hak, hay, kayyûm, kahhâr) zikredilerek yapılır.

BİBLİYOGRAFYA :

Muhammed Pârsâ, *Risâle-i Kudsiyye* (trc. Abdullah Selâhî-yi Uşşâkî), İstanbul 1323, s. 46; Mehmed Nûri Şemseddin en-Nakşibendî, *Risâle-i Murâkabe*, İstanbul 1282, s. 12-19; Gümüşhânevî, *Câmî'ü'l-üşûl* (nşr. Edîb Nasrûddin), Beyrut 1998, I, 63, 208, 215-217; M. Emîn el-Kürdî, *Tenvîru'l-kulûb* (nşr. Necmeddin Emîn el-Kürdî), Halep 1411/1991, s. 572-574; İrfan Gündüz, *Gümüşhânevî Ahmed Ziyâüddin: Hayatı-Eserleri-Tarikat Anlayışı ve Hâlidîyye Tarikatı*, İstanbul 1984, s. 188; Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, İstanbul 1991, s. 307; Necdet Tosun, *Bahâeddin Nakşibend*, İstanbul 2002, s. 308-310.

OSMAN TÜNER